

577 (7)
1

0-26

K34/33

$\frac{1}{11}$ $\frac{b}{c}$

J. Malatši

Go Rula, go Betla le Melemo e mengwe.

Crafts and Industries of Phalaborwa

- (1) 1. Malepe. 2. Dilepe 3. Marumo. 4. Mesebe. 5. Mphiri.
6. Kgohlo. 7. Maseka. 8. Thipa. 9. Noto. 10. Letlao.
11. Petlwana. 12. Lesebe. 13. Moseto.
- (2) 1. Pitša. 2. Morifi. 3. Seršwana. 4. Lešapelo 5.
Serafelo. 6. Setsikiri.
- (3) 1. Lehodu 2. Mose. 3. Telo 4. Kgamelo 5. Moropa
6. Kōmana 7. Lehō. 8. Lefehlo. 9. Lemati 10. Bora
11. Mphenye 12. Nthe. 13. Ntlo.
- (4). 1. Kgapa. 2. Kgopana. 3. Segō. 4. Kgamelo. 5. Mogopo.
6. Sefago. 7. Sekgerwqna.
- (5) 1. Lakwa 2. Molaba 3. Lenti.
- (6) 1. Sešego. 2. Seroto.
- (7) 1. Legogō (Morolo)
- (8) 1. Legogō (Mohlakhe)
- (9) 1. Legogō (Senkoya)
- (10) 1. Thari. 2. Lekgeswa. 3. Mose. 4. Thebo. 5. Thetho
6. Kobo.
- (11) 1. Lwala. 2. Tšhilo 3. Kgškgšthō 4. Selšotšō 5. Maratetšo
- (12). 1. Komana 2. Moropa 3. Telo. 4. Leho. 5. Mose 6. Lefehlo
7. Nthe 8. Lemati 9. Kgamelo. Tše kamoka ke dipštlō.
- (13) 1. Selepe 2. Thipa 3. Petlwana 4. Moseto ke tša go dira
dipštlō.

- 2 (14) 1. Malepe goba lelepe ke seo se dirilwego ke banna
ka tšhipi yeo e bitšwago ka se Phalaborwa kwetši.
Ke selo se swanago le lerumo goba selepe. Gomme sona
se a di feta ka bogolo. Gomme mošomo wa sona ke go
rema mmu. Ke selo se se bego se dirwa ke bahlalifi
fela ba bitšwago dingaka tša tšhipi.

2. Selepe se swana le le lepe mmele leme le feta selepe. Ke seo se dirilwego ke banna fela. Gomme e le mohlalifi.

Sona ke sa go rema dihlare.

3. Lerumo ke selo sa banna le lona le dirwa ke mohlalifi fela. Mošomo wa lona ke go hlaba le golwa dintwa. Gape ga se batho bohle ba dirang lerumo, mme e fo ba basila goba dingaka.

4. Mosebe ke selo sa go lwa ka sona bjalo ka lerumo. Gomme gona le mehuta ye meraro ya mosebe. 1. Dikobe 2. Phakane 3. Mókobo.

Ka dikobe wa hlaba selo ga o tšwe mmeleng e se ge o sega ka thipa. Ka Phakane o swana le dikobe eupja a ona dikobe. Mókobō ke pholletša fēla. Mesebe ye ena le bahlalifi ba ba e dirago. Ga golo golo dikobe. Ga e le ye mengwe e dirwa ke mang le mang. Dikobe ke mehuta ye mmedi 1. Dikobe tše pedi 2. Dikobe mmele wa mosebe ka moka le kotsi kudu.

- 3 5. Mphiri ke tšhipi ya go swana le leseka. Oaparwa letsogong, goba mōlalēng, goba leotong. Gomme wona o dirwa ke bahlalifi e lego banna. Ke bothakga kudu go basadi.
6. Kgothlo ke tšhipi ya go dirwa bjalo ka pala monwana, mme e fetwa ke palamonwana ka bogolo.
7. Maseka a dirwa ka tšhipi le maditsi a diphōfōlō. Ke bothakga bja basadi bjalo ka mphiri. Gomme a dirwa ke banna, fela e seng banna kamoka.
8. Thipa e dirilwe ka tšhipi, e swana le lerumo. Gomme e dirilwe fela ke bahlalifi. Ke selo sa go thuša go ripa dilo tše nyane.
9. Noto ke tšhipi ya go kgatla tše dingwe ka yona. Gomme e šomišwa ke banna fela. Tšhipi ye e be e dirwa ke badila e lego dingaka, goba bahlalifi.
10. Letlaš ke tšhipi ya go swara ditšhipi ge di fiša. Ke tšhipi ya badila goba bahlalifi ba go rula tšhipi.

11. Petlwana e sale tšhipi ye bjalo ka selepe. Gomme tšhipi ye ke tšhipi ya go tsebja fela ke basila. Gape ke šomišwa ke ba bitli ba ditelo. (Megopo) mahudu le tše dingwe.
12. Moseto ke tšhipi ya go šomišwa ke ba betli bjalo ka petlwane. E fo dirwa fela ke bahlalifi. Gomme e šomišwa kebanna fela.

- H. (2)
1. Pitša e dirilwe ka letsopa e leng mohuta wo mong wa mmu. Gape mmu wo ga o hwetšwe nageng kamoka. Pitša e dirwa ke bahlalifi fela ba basadi. Gape ge e se ngaka pitša e tša gagwe di tla patlega kamoka. Gomme ke selo sa go šomišwa ke basadi go apea dijo ka yona.
  2. Morifi o sa dirwa bjalo ka pitša. Gomme wona o fetwa ke pitša ka bogolo. Ke sekhoromelô sa pitša.
  3. Seriswana ke morifi wo monyane. Fela di fapane ka mediro ya tšoja. Seriswana se thuša basadi go sebetša merogo ka gare. Gomme le sona se dirwa ke bahlalifi fela.
  4. Lešapelo ke le bjalo ka morifi. Gape di a lekana. Fela le sapelo ke la go hlapela ka gare. Gomme le dirwa ke bahlalifi.
  5. Serafelo se latela pitša fela sona se thuša go swara meetsi. Gape e sale modiro wa basadi.
  6. Setsikiri se lekana le seriswana fela ke sa go šila letsôkô. Se sa dirwa ke bahlalifi ba basadi.
  7. Thala ke pitša ye kgolo go feta serafelo go swara meetse gomme e sale modiro wa bahlalifi ba basadi.
  8. Nkgo ke pitša ye kgolo ya go swara mabele le tše dingwe. Gomme yona ga e rwale ke motho a e tee. Ke modiro wa bahlalifi ba basadi.
- 5 (3).
1. Lehodu ke seo basadi ba ka yago mabele goba go setla. Gomme se dirwa ke ba betli banna e seng banna kamoka. Lehodu le dirwa ka morula.
  - 2.

2. Mose ke seo se betlwago ke babetli bjalo ka lehodu. Gomme le lona le na le basila ba wona. Ke seo basadi ba setlago mabele ka hodung ka sona. Gomme ga se mehlare kamoka ya naga go dira mose. Go tsebjwa 1. Mokgwêthê 2. Mmoto. 3. Mohlanare.
3. Telo ke seo basadi ba solelago dijo ka gare. E dirilwe ka mehlare ke bahlalifi goba ba sila. Gape ga se mehlare kamoka ya go dira telo. Gotsebjwa morula, segokgothô mpô, môgô.
4. Kgamelô e sale mošomo wa basila, yona ke ya go gamela maswi ka gage. Gomme yona ke ya badiša ba dikgomo.
5. Thoka ke kota yeobetlilwego ke basila ya go swara ke banna goga dikgoši ge ba etela goba ba sepela mo ba ratago.
6. Bora ke sethunya sa bakgale gomme le bjona bo na le basila ba ba bo dirago. Ga se batho kamoka ba ba firang bora. Gomme ga bo dirwi ka mehlare ya naga kamoka. Go tsebjwa mehlare ye 1. Morula-seolo 2. Mogwane 3. Molalakgogo. Gomme bjona bo šomiša ke banna fela, ka mesebe.
- 6 7. Mphenye ke seo go tsenywago lelepe goba selepe goba petlwane. Gomme ke modirowa basila ba banna. Gomme ga o dirwi ka mehlare kamoka ya naga. Gotsebjwa Mokgwêthê goba mohwelere.
8. Nthe ya lerumo le yonâ e na le bašomi ba yona. Gomme e dirwa ka mogwane.
9. Lemati la ntlo le lona le be le na lebašomi ba lona. Gomme mehlare ya go dira lemati ke ye 1. Morula 2. Segokgotho 3. Mopô 4. Môtlôoma.
- (4). 1. Legapa ke se bjalo se dirwa ke mang le mang. Gomme ke modiro wa basadi. Gape ke la go kga meetse ka lona.
2. Segô ke seo se tšwago bjalo ka legapa. Gomme ke sa go kga meetse. Gomme se dirwa ke mang le mang.
3. Kgamelô ya se kgero ke se bjalo ka le gapa. Gomme sona se thuša bagami ba dikgomo.

4. Mogopo e sale seo se dirwago ka kgapana, gomme se dira mošomo wa mogopo goba telo. Gape se dirwa ke mang le mang.
5. Phafa ke ya gokga meetse ke basadi. E tšwa kgapeng.
6. Phafana e sale bjalo ka phafa, ke ya basadi ya go swara meetse.
- (5) 1. Lakwa le dirilwe basadi ke banna. Ke la go rwala marula. Gape le na le basila ba lona.
- 7 2. Molaba o dirwa ke motho yo mong le yo mong wa monna, Ke wa go tanya dinonyana. Gape molaba le diphōfōlō o a tanya.
3. Lenti ke le go hlilwego bjalo ka gare. Gomme le dira magogo le go roka dikobo goba mathebo. Gomme ka nako le dira go follela meroka goba pheta ke basadi. Lona le dirwa ke batho kamoka.
- (6) 1. Sešego ke sa go dirwa ka bjang le lenti. Gomme se bjalo ka seroto. Ke sa go bolokela mabele ka gare. Ke modiro wa banna fela. Dišego tše dingwe di tšia masome a mahlano a masaka a na le mabele. Gomme tšona di na le badiri ba tšona.fela. Gape ke modiro wa banna.
2. Seroto se bjalo ka sešego. Gomme ka nako se dirwa ka bjang ka nako ka lebipo ke motho wo mong le yo mong. Gomme sona ke sa go thuša basadi go šōmela ka gare.
- (7) 1. Letolo goba motolo le mohlale o dira legogo ke basasi kamoka. Gomme lona ke la go ala fese ge motho a robala.
- (8) 1. Thari ke letlalo lapudi goba phōfōlō. Gomme lešōgwa ke monna yo mong le yo mong. Gape le basadi ba šoga. Ke la go pepola ngwana ka lona.
2. Lekgeswa ke mokgopa wa go aparwa ke banna. Gomme gona le basila ba lona ba go kgona go dira dikgabišo.
3. Mose ke mokgopa wa go aparwa ke basadi. Gomme go na le basila ba ona e lego banna.
- 8 4. Lethebo ke mokgopa ao go aparwa ke dikgoši. Gomme go nale badiri ba lona. Modiro wa banna ba o dirwa ka ditšhika tša diphōfōlō.

5. Mongatse wa mekgopa ya dibatana o dirwa ke basila ba yona. Gape ke batho ba banna.
6. Thetho e dirwa ka letlalo la phōōfōlō . Ke mo diro wa banna bao ba nago le tsebo kudu.
7. Kobo ke mekgopa wo mogolo wa phōōfōlō wo o aparwago bošego ge batho ba robala. Gomme ga o bjalo ka lethebo. Gomme wona o bitšwa mokgata ka se Phalaborwa. Ke seo se dirwago ke monna ofe le ofe.

- (10) 1. Lwala ke lebje leo basadi ba šilelago ka gage mabêlê. Gomme lona le dirwa ke mosadi ofe le ofe.
2. Tšhilo e sale mohuta wa lebje. Gomme lona ke le lenyane le tšauša mosadi go šila mabêlê. Gomme ke mosadi ofe le ofe a tsebago tšhilo.
  3. Kgekgetho ke lebje la go loōtša lwala le tšhilo. Ke leo le bitšwago legakabje.
  4. Selšotšo ke lebje la banna la go loōtša dilepe le dithipa le tše dingwe. Gomme gona le basila mo loōtseng.

(15) Lenaneo la dipetlo.

1. Komana 2. Lehodu 3. Moropa 4. Mose 5. Mogopo 6. Kgamelo
7. Thoka 8. Bora 9. Mphenye 10. Lemati 11. Nthe.

9

Lenaneo la tšeo go betlwago ka tšona

1. Selepe 2. Petlwana 3. Moseto 4. Thipa.

Mo go tše ngwadilwego ka godimo kamoka di sa hwetšwa mo gare ga batho le mehleng yeno. Eupja go dira ga tšhipi e sale go tlogelwa kgale ka kgoši Lepato go tseneng ga mošomo wa (Diamond)nageng ya Kapa (Cape). Gomme mehuta ya ditšhipi tša sesotho e sale gona mo gare ga batho. Ga golo e hwetšwa mošate goba go mokgalabje Motlalekgomo. Mogare ga tšohle kamoka lerumo le selepe sa ntwala le mesebe ga di swarelwe ke basadi di a ila. Ga e le tše dingwe mosadi a ka di swarela. Ke gore ge mosadi a ka swarela marumo goba selepe sa ntwala mong wa tšona mohlang a ya go mokgošing wa tau goba tlou goba nare goba nkwe

goba phōkhu o tla šala gona, ka goba marumo a gagwe ga ne maatla ka go swarela ke basadi. Gomme go bjalo le marumong a ntwā. Gape mosadi ga dumelelwa le ga e le go taboga tšeo ka godimo.

Di tšerwi go Motlalekgomo.

Di sa e tla tša tšhipi le tiro ya yona.

10

Mokgwa wa go šoma le go dira tšhipi.

Tšhipi goba kwetsi e be e tološwa ka go bešwa ka gare ga selo seo se bopilwego ka mabu le mabjese bitšwago lešōtō. Gomme ka tlase ga lešōtō ke sebešo se bitšwago lepaelo. Ke gore mo go dirwago mollo. Gomme mollo o be o gotšwa ka magala a mehlare ye mengwe e seng kamoka. Mehlare yeo ke ye:- Mososo, Monōkō le mokgwalo. Ke gona ba ruretšī e leng banna ba ba butšetšago mollo ka meuba ba thome go butšetša. Ge lebje lee le lego ka gare ga lešōtō le thomile go swa, gomme le tologe tšhipi. Tšhipi e be e tološwa ke ba butšetšī e seng morudi.

Maswika a be a hwetšwa dithabeng bjalo ka Lolwe. le Mx Mesomane. A be a hwetšwa ka go epa fase. Mo gongwe ka go topela makgwareng a magakabje. Maswika a be a rekwa ka go rula ditšhipi.

Ke gore motho o be a yathabeng ya Lolwe goba Mesomane go rwala maswika. Ge a a hweditše a a iše go morudi gore a rulele. Ge a feditše o mo lefe ka malepe. Gomme mo thabeng tšeo a be a sa rekišwi.

Dibešo tša mo tšhipi e tološwago ke lešōtō, lepaelo. Meuba e dirilwe ka matšalo a diphōfōlō le manaka a tšona.

11 Gomme di kopanywe le tšhipi ye ngwe ya lešoba goba phago ka gare gore mokgopa goba lenaka le se swe ka mollo. Gomme tšhipi ye e epetšwe ka gare ga mabu, go tšwelela ka gare ga lepaelo.

Dikgerekgere tša go dira tšhipi ke Natlo, Noto, letlao le themo. Ga e le dikopelo ga di sa tsebjwa gomme go kwala fela sereto sa go reta noto:- Phalaborwa bolla noto gwa lla theku boseele. Melao ya barudi e be e le go hlokomela mošomo wa bonna gore o seke wa senyega. Ge barudi ba setše ba tseni ka lekubang e leng ngwako wago šomela ka gare gobe go se sa dumelelwa motho yo mong go bolela polelo ya gae. Ke gore meetse a be a bitšwa ka leina le šele bjalo ka kweleng. Goba dijo. Ge motho aka lebala a bolela polelo ya ka gae ka go bitša leina la selo se sengwe bjaloka mollo, motho yo o be a hwetša molato wo mogolo. Ke gore morudi goba mosila o swanetše go lefa ka malepe ao mosila a ka ratang go molefiša. Motho yo mong le yo mong o a ilelwa kamo a filwego mošomo ke mosila ka gona. Gape le yena mosila o swanetše go tšhaba kiletšo tšeo di beilwego ke yena go ba šomi kamoka.

12 Gobe go dirwa dilepe, malepe, maseka, marumo, thipa, legofō ke gore tšhipi ya go phomula kudumela) mesebe, dinoto, dipetlwane meseto, themole tše dingwe bjalo ka sebati e lego thipa ya go hlabela motho ge a lwala gore ba mo fšhele sehlare, goba go lomega.

Melao le di kganetšo mo go dirišeng ga dilo ke gore ~~ki~~ dilo tše bjalo ka lerumo, selepe, petlwana, meseto, themo, legofō ga di a dumelelwa go šomišwa ke lesogana goba mosadi ke tša banna fela. Gomme lesogananyana le ka šomiša fela thipa goba mosebe. Gomme ga e le mosadi o šomiša fela thipa le sebati ke moka.

Mphiri o be o hwetšwa thabeng ya Lolwe le Mesomane. Gomme o be o tološwa bjalo ka tšhipi. Gomme e be e tološwa ke ba butšetši ka meuba.

Metato e be e thoma bjalo ka mphiri. Gomme ka morago morudi a kgatle ka noto a goga ka tšhipi ye ngwe ya mafale. Gomme a dire bja a tamolla ge e sa fiša go fihlela e le ye tšhese. Bjalo a thome go gohlela ka tšhipi yeo e nago le

lešoba. Ga e le dilo tšeo di kgabišwafo ka mphiri bjalo ka bokgohlo di be di dirwa ka tšhipi yeo e bitšwago themo ya kgohlo.

13 Melemo ya go dira ka yona tšhipi goba mphiri e be e le dinama tša ditho tša motho. Ke gore makhura a motho, bjoko bja motho, marapo a motho, madi a motho , le našapo a gagwe a hlogo. Gomme gobe go sa kgethwe gore motho ke mohuta mang. Gomme dilo tše kamoka di be di tlošwa Phalaborwa ke batho bao ba tšwago thabeng tša Mapopolo e lego mohuta wa batho bao ba bitšwago Balaudi. Gomme babe ba reka malepe ka melemo ye. Gethwe ditho tša batho ba bangwe di be di se bogale. Gape ge tšhipi e se swa ga botse gobe go nyakiwa ngaka ya go dira dipheko gore ~~map~~ lepaelo le lešōtō di fiše botse mafsika.

Ga e le mo dilong tše letsopa, kota, legapa, dinti le mabjang dibe di na le beng ba tšona bao ba phelang ka go di dira. Gape ke batho bao ba rutilego ke batho bao ba bitšwago basila. Ke gore ba kgoni. Gomme mošomo wo mongwe le wo mong o na le leloko la wona. Gomme ga go dumelelwi motho go rutwa ke wa loko le lengwe.

14 Ga e le ba tho bohle bao ba šomago mošomo wa tšhipi le mphiri ke batho bao batšhabiwago ke batho kamoka monageng ka baka la tsebo ya bona ya go tseba go fetošā tšhipi e lego lebje goba selo sa go šoma ka sona. Gape beng basila ba ~~xi~~ hlomphiwa bjalo ka dikgoši. Gomme ~~map~~ dikgoši di a ba hlompha. Gomme basila ba boelwa ke go rekiša tšeo ba di dirago ka go rekelwa ke bao ba sa kgonego selo. Ga golo golo ba sila ba tšhipi. Gomme bona ba be ba fiwa dikgarebe. Modiro wa lapeng o be o dirwa ga golo ke mosadi ka ge go sale bjalo. Gomme mošomo wa monna ke go aga ntlo fēla.

Ga e modiro wa lapeng e leng go ga meetse, le go rwalela dikgong, go fsiela, go kgopha ~~mabotō~~, le mabatō go apea, go lota le go lokiša dijo e be e le modiro wa basadi, mme ba ka thušwa ke basetsana. Gomme ga e le banna le hašimane ba iletšwa go šoma mešomo yeo. Ga e le go rwalela dikgong banna ~~le~~ bašimane ba ka rwalela ka kgorong e seng ka gae.

Ga e le modiro wa sesadi basetsana ba o ruta go basadi. Gomme bašimane ba o rutwa ke banna. Ge mosadi go hwetšwa ntlo goba lapa la gagwe le sa thakgwa o bitšwa gore ke lešaedi, gape mong wa mosadi o lobile malêpê a gagwe a go monyala. Gomme ge go hwetšwa gobane mosadi wa se mang, mang o thakga lapa la gagwe, ke gona monna wagagwe ga lahla dithoto tša gagwe e lego malepe goba dikgomo mehleng ya lehono. Gomme ge mosadi e le lešaedi o tla fa monna lesemo goba nyatšego gare ga banna gore o lanlile dithoto tša gagwe.

Tše dingwe

Go thwe ge motho goba lesogana le tsoma mosadi obe a ya gomorudi wa tšhipi gomme a kgopele modiro. Ke gona morudi a mo thwale. Gomme morudi o tla mo thwala kago molaela gore a ye thabeng tše nago le tšhipi go epa tšhipi, a tliša go morudi. Bjalo monna yo o tla tloga a ya a bitša mosetsana yoo a ratago go monyala gore a mothuše go epa kwetsi mosadi a rwala le monna. Ke gona ge morudi a feditše mošomo wa malêpê lesogana le tla ntšha a mangwe malepe go fa morudi. Bjalo a tšie a mangwe go nyala mosadi yola wa gagwe ka wona.

Mo gong monna goba lesogana le thwalwa ka go rema mehlare ya godira magala. Gomme a a fiša a ba a rwalela le mosadi wa gagwe. Ge morudi a feditše mošomo wa gagwe a mo lefe ka malepe a a lekanago motheke. Mo gong o thuša morudi ka go kgatla tšhipi. Ge tšhipi e kgatlwa morudi o šupa fela ka tšhipi ye ngwe a sa bolele selo. Gomme yena ga sware noto ge e se ge mošomo o fedile.

16 Go thwe mošomo wa go dira tšhipi o be go tšia bošego le mosegare. Go thwe kowa kgaufsi le thaba ya Sekgopo gona le mokoti wo mogolo. Gomme mokoti wo ga go tsebje gore e epilwe bjang. Bothata ke bjo. Mo kgaufsi le mokoti ga go mabu a a šupago go epiwa ga mokoti. Gomme bjalo mokoti o bitšwa (lekete) la Kgotswane ke gore mokoti wa Modimo.

577

K34/33

16 cont.

Ka Motlalekgomo Malatši.

(Ke tšeo tša tšhipi. Ke gona ge go sana le se tsongwago.
Ke tla thaba go kwa pelaelo ya Ngaka-kgolo.)

End. S.577